

мышлением, проявляющимся при предъявлении как единичных, так и серийно организованных стимулов.

У старшеклассников культурно-свободный интеллект (тест Кеттелла) выступает системообразующим показателем. Он связан с осмысленностью создаваемых фигур, а также с проявлениями социального интеллекта и самоактуализации личности.

Это значит, что школьники, имеющие высокие показатели интеллекта наиболее вероятно проявляют успешность (при $p < 0,01$) в решении визуально представленных задач, связанных с человеческой коммуникацией (социальный интеллект). Наличие же значимых связей (при $p < 0,01$) с проявлениями самоактуализации, такими как "Ценности", "Потребность в познании", "Креативность", "Стремление к самоактуализации" свидетельствует о взаимообусловленности существования этих показателей.

Обнаруженная связь интегративного показателя культурно-свободного интеллекта с показателем Открытость (Бек), характеризующим пространственные предпочтения, свидетельствует о том, что самоактуализация опосредованно связана со стремлением личности к освоению открытых пространств.

1. Сравнительный анализ показателей визуального мышления младших школьников, подростков и юношей позволил сделать следующие выводы: Визуальное мышление – важный процесс человеческого познания, с помощью которого осваивается и преобразуется окружающая действительность и который

является системообразующим компонентом визуальной культуры. Оно представляет собой форму деятельности человека, содержанием которой является оперирование и манипулирование наглядными образами, а результатом – порождение новых, часто абстрактных образов, несущих смысловую нагрузку и делающих значение видимыми.

2. В процессе развития происходит изменение структуры и функций визуального мышления, которое заключается в том, что от младшего школьного возраста к юношескому происходит качественное изменение способности учащихся манипулировать визуальными образами, создавать новые, оригинальные образы на основе имеющегося стимульного материала, более осознанное соотнесение создаваемых изображений с личностными смыслами. Развитие визуального мышления связано с нарастанием роли культурно-свободного интеллекта, интегрирующего социальный интеллект и такие параметры самоактуализации, как "Ценности", "Потребность в познании", "Креативность", "Стремление к самоактуализации".

3. С возрастом совершенствуется способность учащихся использовать визуальное мышление для обработки простых и сложных визуальных стимулов. Учащиеся третьего класса эффективно могут работать, как правило, с одиночными фигурами, в то время как десятиклассники одинаково успешно могут включать в изобразительную деятельность, как одиночные объекты, так и серийно организованные.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм. – М., 1974.
2. Зинченко В.П. Образ и деятельность / В.П. Зинченко. – М., 1997.
3. Симоненко С.Н. Психология визуального

мышления [Рукопись] Диссертация на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии / С.Н. Симоненко. – Харьков: Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина, 2005.

Подано до редакції 05.10.12

УДК: 159.92+172.42+378.169.14

О. О. Галкіна (Україна, м. Одеса)

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ

В статті подано результати теоретико-емпіричного дослідження особливостей сприйняття картини світу студентською молоддю в умовах глобальних світових змін. Зроблено порівняльний аналіз результатів дворічного дослідження сприйняття сучасної картини світу українською молоддю.

Ключові слова: картина світу; образ світу; розвиток; студентство; малюнок-символ; наочність; соціальні аксіоми.

Динамічні процеси, які відбуваються в сучасному світі, пов'язані не тільки зі змінами зовнішніх умов людського існування, але значною мірою з перетворенням самої загальнолюдської орієнтованості, яка також змінюється у ході розвитку суспільства. Тому проблема вивчення "образу світу", "картини світу" є

настільки значимою, що майже всі суспільні науки звертаються до цього предмета дослідження: філософія, соціологія, педагогіка, етика, психологія тощо.

Актуальність нашого дослідження – в необхідності вивчення особливостей сприйняття сучасної картини світу студентською молоддю в умовах європей-

ських інтеграційних процесів. Саме ці процеси, на наш погляд, суттєво впливають на характер та структуру картини світу та виявляють психологічні особливості її сприйняття.

Метою статті є викладання результатів теоретико-емпіричного дослідження картини світу студентської молоді в умовах глобальних світових змін.

Треба відзначити, що проблема образу в психологічній науці належить до ряду фундаментальних. У численних експериментальних та теоретичних дослідженнях була розкрита відображувана сутність образу, виявлено його основні особливості та сформульовано загальне положення про предметність психічного образу (Б.Г. Ананьєв, О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн, С.Д. Смірнов та ін.). За концепцією С.Л. Рубінштейна образ не є моментальним знімком предмета. Його формування – це складний процес, який розгортається в часі, упродовж якого відображення становиться все більш адекватним до відображеного предмета.

Психологія образу є фундаментальною базою дослідження категорії "образу світу". Поняття "образу світу" є відносно новим у психологічній науці і його визначення вважається відкритим, а наповнювання конкретним емпіричним змістом не є завершеним.

Роботи О.М.Леонт'єва, В.П.Зінченка, С.Д. Смірнова, С.М.Симоненко, В.В. Петухова, Т.М. Титаренко та інших учених свідчать про те, що проблема "образу світу", "картини світу" привертає увагу дослідників, яку вони розглядають з різних позицій. Взагалі синонімічний ряд категорії "образ світу" нараховує більше десяти різних термінів. Для відзначення складної реальності, яку містить у собі дана категорія, учені використовують наступні поняття: "картина світу" (І.О. Зимня, Б.Г. Кузнецов), "когнітивна карта" (Е. Толмен), "міф" (О.Ф. Лосев), "сценарій" (Е.Берн), "модель світу" (Дж. Брунер, Д. Гордон), "внутрішня модель зовнішнього світу" (Є.М. Іванов) "система актуальних координат об'єкта" (О.Ю.Артем'єва), "особистісні конструкти" (Дж. Келлі) "категоріальні структури індивідуальної свідомості" (В.Ф. Петренко), "життєвий світ" (Ф.Ю. Василюк, Д.О. Леонт'єв), "єдиний чуттєвий образ" (Р. Арнхейм), "категоріальні структури світосприйняття" (С.В. Тарасов), "образ світу" (В.П. Зінченко, О.М. Леонт'єв, С.Д. Смірнов) тощо.

Багатство та оригінальність різних підходів до феномена картини світу, розроблених в різних галузях, дає можливість розширити розуміння в рамках психологічних знань процесів сприймання та інтерпретації інформації, взаємодії носіїв різних картин світу, успішності адаптації "Я" у світі через розуміння його системи тощо. Адже уявлення про світ – як предметний, так і соціальний – створює основу психічної свідомості людини. Однак, всі ці підходи об'єднують переконливе трактування дослідниками "картини світу" як складного утворення психіки, яке характеризується суб'єктивною системністю сприйняття людини: цілісністю, багаторівневою системою уявлень про світ та його взаємозв'язки, інших людей, себе та свою діяльність,

про просторові та часові послідовності подій, їх причини, значення та цілі.

За концепцією О.М.Леонт'єва, образ світу визначається як відображення в психіці цілісного багатомірного предметного світу в усіх його взаємозв'язках і взаємозалежностях між речами (предметами), до яких належить і сама людина [1].

Характеристики образу світу, обґрунтовані у відповідності до загальних положень про активність психічного відображення, про те, що цілісний образ свідомості може керувати діяльністю суб'єкта, регулюючи і визначаючи її зміст, стверджується в роботах С.Д.Смірнова.

Таку цілісну систему уявлень про себе і навколишній світ, про свою роль і місце в ньому, про просторові і тимчасові послідовності подій, їх причини та цілі має кожна культура, в середині якої формується світогляд окремої особистості. З розвитком цивілізації і накопиченням величезного обсягу різномірної інформації за допомогою наукових відкриттів, образ світу втратив внутрішнюкультурну цілісність і став надзвичайно варіативним. Образ світу став представляти собою цілісну конструкцію світу з виділених свідомістю елементів, актуально значущих, ціннісних і дещо суперечливих для окремої людської особистості. Образів світу існує стільки, скільки існує їх носіїв, - кожна людина є конструктором власного світу. У повсякденному житті світ і образ світу злиті в єдине ціле [3].

Суб'єктивний образ світу має базову, інваріантну частину, загальну для всіх носіїв, та варіативну, яка відображає унікальний життєвий досвід суб'єкта. Інваріантна частина формується в контексті культури, відображаючи її систему значень і сенсів. Мінливість її визначається тією соціокультурною реальністю, в яку занурена людина. Реалії сучасного світу ускладнюють використання традиційних патернів культури внаслідок його мінливості. Тому кожне нове покоління "створює" такий образ світу, який дозволяє йому адекватно адаптуватися в світі і адекватно впливати на цей світ [3].

У співвідношенні понять "образ світу" і "картина світу" існує чимало підходів. Дана проблема розглядається в роботах С.Д. Смірнова, В.В. Петухова, О.Ю. Артем'євої, С.М. Симоненко, Т.М. Титаренко та багатьох інших вчених.

У нашому дослідженні співвідношення цих понять розглядається в контексті об'єктивного та індивідуального (С.М. Симоненко, 2005). На думку С.М. Симоненко в процесі континуального створення образу світу суб'єкта діяльності виникає індивідуальна (приватна) картина світу, як похідна образу світу, як його змістова складова, як процес опредмечування навколишнього світу. У такому разі можна говорити про співтворення суб'єктом діяльності загальної картини світу, розглядаючи його як механізм континуальності розвитку глобальної картини світу.

Привласнення загальної картини світу є результатом всієї духовної активності людини, яке включає

як споглядальні форми віддзеркалення, матеріальну сферу розуміння, так і несвідоме, підсвідоме, надсвідоме в психіці людини. Картина світу, будучи найзмістовнішою, сутнісною стороною образу світу суб'єкта діяльності, несе в собі його основні властивості. Головним принципом вибірковості її змісту є принцип ціннісної орієнтації, або ціннісної ієрархізації "наочного світу" [2].

Метою нашої роботи стало вивчення особливостей сприйняття сучасної картини світу студентською молоддю нашої країни.

Студентський період охоплює ранній юнацький вік. Саме цей вік, за даними сучасних досліджень, характеризується змінами структурних компонентів особистості, які формуються під впливом складних та мінливих, нових за своєю суттю умов. Саме в цей час дозрівають її когнітивні та особистісні передумови, відбувається рефлексія власного життєвого шляху, з'являється потреба у власній реалізації. Потреба у сенсі життя у юнацькому віці проявляється в тому, що без появи цінностей, які визначають сенс існування, їх життєдіяльність не відповідає власним можливостям, не спрямована в майбутнє і негативно ними оцінюється (І.С. Кон, В.Т. Лісовський, О.В. Толстих, Н.Д. Соколіна та ін.).

Вибірку нашого дослідження склали студенти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського, м. Одеса. Попередні дані дослідження, отримані в цьому ж університеті два роки тому, дозволили нам визначити деяку динаміку особливостей сприйняття сучасної картини світу студентською молоддю [5].

У процесі емпіричного дослідження нами були використані наступні методики: проєктивна методика "Символ" (Л.А. Снігур) з метою вивчення цілісних уявлень особистості про можливість реалізувати себе, співвідношення історичних і індивідуальних життєвих цінностей молоді. Опитувальник "Соціальні аксіоми – 82" М. Бонда і К. Леунга для вимірювання особливостей сприйняття картини світу; проєктивна методика "Картина світу" (Є.С. Романова) з метою виявлення картини світу, уявлень про світ та світогляд студентської молоді.

Аналіз та інтерпретація за методикою "Символ" показали деякі відмінності у сприйнятті картини світу молоддю. Досліджуваним пропонувалося зобразити за їх думкою символ своєї країни та символ свого життя та дати назву кожному символу.

Як і в попередньому дослідженні, найбільшої ваги, визначаючи "символ країни" набули категорії, які можна віднести до української символіки: герб, гімн, прапор, рушник, колос (63%). Те, що безпосередньо і позитивно впливає на "символ країни" серед досліджуваних стали: український народ, люди (32%), справедлива влада (14%), патріотизм (14%), єдність (12%), народні традиції (6%). Якщо в попередньому дослідженні негативним впливом на "символ країни" були названі гроші (28%), екологічні катастрофи

(24%), корупція (24%), то зараз найбільшої ваги набули такі категорії як війна (36%), бідність, голод (14%), безробіття (14%), комунізм (8%), знецінювання моральних цінностей (4%).

Категоріями, які набули найбільшої ваги, визначаючи "символ життя" і те, що безпосередньо впливає на цей символ стали: любов (42%), дитина (18%), гармонія (14%), квітуча планета (8%). Позитивно впливають на них довіра (16%), мир (14%), чиста екологія (14%), робота (14%). Негативний вплив здійснюють: агресія, ненависть (18%), погана екологія (14%), самотність (12%), вічно працюючі батьки (8%).

Здобуті дані свідчать, на наш погляд, про зростання активної громадянської позиції молоді, що визначається соціальними процесами, які відбуваються в суспільстві і відображаються в їх свідомості. Молодь шанує українську символіку, вірить в український народ та справедливу владу. В міжособистісних стосунках прагне до гармонії, любові, щасливих сімейних стосунків, мирного життя. Цінує здоров'я, чистоту екології, знання, роботу за фахом. Можливо тому молодь хвилює загроза війни, голод, безробіття, погана екологія та повернення комуністичного минулого. Невелику вагу, але достатньо тривожну, набрала нова категорія – "вічно працюючі батьки" – 8%. На наш погляд, дані можуть свідчити про порушення емоційного зв'язку в родині.

Використовувані дослідженими кольори передавали настрій та відношення до малюнка-символа. Позитивне відношення відображалось яскравими кольорами або пастельними. І символ країни, і символ життя промальовано саме таким кольорами. Домінували яскравий синій, червоний, ніжний рожевий, блакитний, світлий зелений, теплий жовтий. Негативне відношення в основному промальовувалось чорним кольором (алкоголізм, задимлені індустріальні пейзажі, екологічні катастрофи), темними зеленим та синім (антисоціальна поведінка, страйки, війна, безробіття).

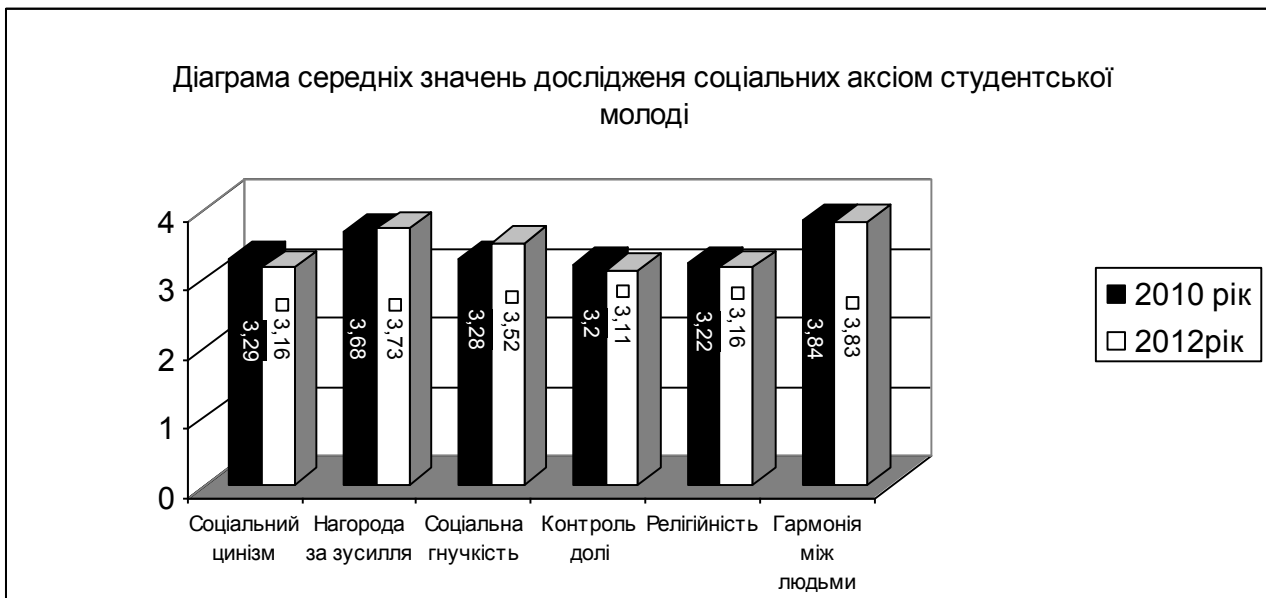
Аналіз та інтерпретація за методикою "Картина світу" показали, що тематика малюнків визначається цілісністю, концептуальністю, своєрідністю сприймання сучасного світу, усвідомленням молоддю глобальних проблем цивілізації в її взаємовідносинах із природою, яскравою виразністю оцінок від позитивних до негативних. Однакову вагу набрали "планетарна картина світу" - (46%) та "опосередкована або метафорична картина світу" - (46%). Планетарна "картина світу" визначається достатньо високим ступенем єдності і концептуальності: мир, любов, щастя. Малюнки мають оптимістичний характер: діти та тварини навколо земної кулі, земля в мужніх долонях тощо. Кольори також передають позитивний настрій молоді: блакитний, яскравий зелений, теплий жовтий. Серед негативних феноменів – астероїди як загроза блакитній планеті; земля як один величезний задимлений мегаполіс. Опосередкована, або метафорична "картина світу" висловлює філософський погляд на навколишній світ: знак нескінченності, з одного боку жит-

тя, з другого смерть; сходи, які ведуть у небо, до космічної безкрайності тощо. Але відношення, завдяки пастельним тонам, має позитивний характер.

Аналіз результатів емпіричного дослідження за методикою "Соціальні аксіоми (SAS-82)", обчислення середніх значень відповідей кожного досліджуваного по всіх ствердженнях та зіставлення між собою отриманих даних із попереднім дослідженням (див. діаграму) показало, що блоки соціальних аксіом, в яких репрезентується картина світу: "соціальний цинізм", "нагорода за зусилля", "соціальна гнучкість", "контроль долі", "релігійність", "гармонія між людьми" мають деякі відмінності. Найбільшу відмінність набула аксіома "соціальна гнучкість" (Хср. – 3,28 за попередніми даними; Хср. – 3,52 теперішніми). У блоці "соціальна гнучкість" йдеться про множинність вирішень проблем, припущення про те, що не існує жорстких правил, а скоріше є безліч варіантів досягнення результатів. Попередні відповіді респондентів

свідчили про певну їх розгубленість. Їм була незрозуміла логіка подій, що відбуваються в суспільстві. Зростання середніх значень може свідчити про ріст здатності адаптуватися молоддю до постійно мінливих обставин дійсності, світ міжособистісних відносин становиться для них менш складним.

Блок "соціальний цинізм" є самим "непродуктивним" блоком соціальних аксіом. Він негативно пов'язаний з рівнем довіри, економічною самостійністю і позитивно з етнічною інтолерантністю. До психологічних характеристик К.Леунг і М.Бонд відносять замкнутість, ненадійність, прагнення до суперництва, агресивність і, в той же час, пасивність. Але, якщо людина розділяє соціальні аксіоми, які входять до блоку "соціальний цинізм", можна відчувати себе комфортно і в цілому бути задоволеним своїм життям. Отже, теперішні дані (Хср.-3,16) в зрівнянні із попередніми (Хср.- 3,29) вказують на позитивну динаміку.

Звичайно, ці показники мають достатньо велику вагу і можуть свідчити про негативний погляд на як природу людини, так і на навколишній світ, що є до певної міри закономірним. Складні трансформаційні процеси, які переживає сьогодні Україна, криза, яка охопила майже весь світ, не можуть не призвести до певних, часто досить значних, змін у психіці, у світосприйманні людей. Як указує в своїх роботах більшість дослідників, зокрема В.А. Кіпень, В.М. Михайловський, Д.В. Ольшанський і багато інших, у такі складні періоди в житті країни руйнуються старі уявлення про світ, перш за все соціальний. Зміна старих уявлень новими – болісний і досить тривалий процес, який може супроводжуватися різноманітними змінами в психіці людини. Внутрішні конфлікти, які виникають в переломних ситуаціях, активізують дію захисних механізмів, які набувають різноманітних форм прояву, у даному випадку форму негативного відно-

шення до дійсності, тобто соціального цинізму. Таким чином, універсальність соціальних аксіом дозволила нам виявити особливості сприйняття сучасної картини світу студентської молоді.

Порівнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що базові цінності молоді не змінюються. Молодь прагне бути здоровою, матеріально стабільною, здобути освіту, мати гармонійні відносини. Розширюються уявлення про себе у зв'язку розширенням уявлень про країну на основі власного досвіду, що підвищує рівень їх громадянськості. Молодь схильна розвиватися у напрямку свого сприйняття сучасної картини світу.

Дане дослідження не висчерпує всіх аспектів, пов'язаних із особливістю сприйняття молоддю сучасної картини світу. Перспективним напрямком подальшого дослідження може стати вивчення особливостей сприйняття картини світу не тільки української студентської молоді, але й молоді інших країн Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонтьев А.Н. Образ мира / А.Н. Леонтьев // Избр. Психол. произведения. – Т. 2. – 1983. – 320 с.
2. Симоненко С.М. Аналіз категорії "образ світу" та "картина світу" у контексті дослідження візуально-мисленневих стратегій / С.М. Симоненко // Наука і освіта. – 2007. – № 3. – С.45-52
3. Смирнов С.Д. Понятие "образ мира" и его значение для психологии познавательных процессов / С.Д. Смирнов // А.Н. Леонтьев и современная психология. – М.: Изд-во моск. ун-та, 1983. – С. 149-155.
4. Петухов В.В. Образ мира и психология изучения мышления / Петухов В.В. // Вестник МГУ – Сер. 14. – Психология – 1984. – № 21. – С. 15-20.
5. Галкіна О.О. Сприйняття сучасної картини світу студентською молоддю Литви та України: порівняльний аналіз / О.О. Галкіна // Наука і освіта, 2011. – №9. – С.57-60.

Подано до редакції 08.10.12